

Vengrijos ir Europos Sąjungos vertybių kolizija: nuo antidemokratiškų sprendimų iki bičiulystės su Rusija

Vaida Morkūnaitė, Rytų Europos studijų centras

Vengrija – viena iš posovietinio bloko šalių, sėkmingai prisijungusi prie tokių tarptautinių organizacijų kaip Jungtinės Tautos, NATO ir Europos Sąjunga (ES). Tačiau pastaraisiais metais Vengrijos ir ES vardas minimas kontraversiško atspalvio kontekste: Vengrija kaltina ES, jog ši peržengia savo kompetencijos galias, reguliuodama šalies vidaus politiką, o tuo tarpu Europos Sąjunga - Vengrijos valdžiai žeria priekaištus dėl Konstitucijos pataisų, atvėrusių kelią didesnei valdžios galių bei Bendrijos teisės - *acquis communautaire* - nesilaikymui. Į tokius priekaištus Vengrija atsako „kišdama koją“ ES energetiniam vieningumui bei vis glaudžiau bendradarbiaudama su Rusija.

Nacionalistinės pasipriešinimo ES normoms ištakos

Posovietinio bloko šalys, nesąmoningai išgyvendamos praeities baimes, bet kokius vidaus politikos reguliavimo procesus, inicijuotus išorinės jėgos, traktuoja kaip potencialią grėsmę tapatumo ir etninių simbolių išlikimui. Vengrijoje šios nuotaikos ypatingai gajos, kadangi valdžios vairą laiko centro dešinės atstovai *Fidesz* su lyderiu ir šalies premjeru Viktoru Orbanu priešakyje. Viena pagrindinių šios partijos koncepcijų - tautiškumo akcentavimas. Nuo pat 1999 m. partijos programoje pabrėžiama nauja *Vengrijos vizija*, pagal kurią piliečiai yra sujungti ne teritoriniais, o kultūriniais ryšiais.¹ Tokią nacionalizmo apraišką britų sociologas Antonis Smitas priskiria *atsinaujinimo* tipui. Pastarasis turi neigiamų ekspansionistinių bruožų, kadangi siekia išplėsti etnines šalies ribas, pasitelkiant tėvynainius svetur, taip sukuriant kur kas didesnę kultūrinę, etninę valstybę. Pavyzdžiui, tokiu pagrindu, Rusija vykdo savo politiką Ukrainoje. Nenuostabu, jog Europos Sąjungos universalizmo politiką - ES piliečio kūrimą, įvairių sričių sunorminimą *Fidesz* vertina

¹ Premysl Rosulek, “Consolidation of the Centre-Right Political Camp in Hungary (1989-2002), Nationalism and Populism” *The Journal of the Central European Political Science Association*, December 2011, Vol. 7, No. 2.

daugiau nei kritiškai, o vieno interviu metu V. Orbanas tiesiogiai rėžė jog „[...] Briuselis kėsina „suvalgyti“ šalių nacionalinį suverenumą“². Tokia pozicija yra gana paradoksali, kadangi dar 1994 m. partija *Fidesz* tarp pagrindinių savo tikslų įvardijo „[...] kaip galima greitesnę Vengrijos integraciją į Vakarų Europos struktūras“³, kuri šiuo metu vertinama kaip grėsmė identitetui ar net suverenumui.

Tiesa, tokios priešiškos nuotaikos ES vykdomai politikai nėra išskirtinai būdingos tik Vengrijai – euroskepticizmo apraiškų nemažai ir Vakarų valstybėse. Tačiau Rytų ir Vidurio Europos regionas skiriasi tuo, jog čia gyventojai šį reiškinį klaidingai tapatina su pasipriešinimu neigiamai Vakarų kultūros įtakai ir demoralizacijai bei nacionalinio savitumo išsaugojimu. Dažniausiai tokia retorika dangstosi marginalai ar populistai. Pastarąją, populistinę poziciją, Vengrijoje užima valdančioji, partija, tad nenuostabu jog euroskepticizmas čia įsitvirtinęs kur kas giliau. Tai, kad partija sėkmingai išlieka valdančiose pozicijose nuo 2010 m. rodo, jog Vengrijos visuomenė pritaria partijos *Fidesz* plėtojama politikai. Tą paaiškinti būtų galima politikos apžvalgininko Edwardo Lucaso žodžiais: „[...] Vengrijoje egzistuoja nusivylimas Vakarais, manoma, kad Vakarai nesupranta Vengrijos ir nuolat ją kritikuoja“. Visuomenės simpatijas partijai skatina ir istorinis kontekstas – po Pirmojo Pasaulinio karo pasirašiusi Trianono taikos sutartį Vengrija prarado du trečdalius šalies teritorijos. Buvusiai vienai didžiausių Europos valstybių, tai buvo itin skaudus smūgis, dėl kurio vengrai graužiasi iki šių dienų ir viliasi, jog prarastų teritorijų piliečiai yra etniniai vengrai. Šis reiškinys vadinamas Trianono kompleksu ir yra vienas iš pagrindinių nacionalistinių judėjimų Vengrijoje konceptų. V. Orbano iniciatyva net gi buvo sukurta šios sutarties atminimo diena⁴. Paradoksalu - ji įvardinta kaip Tautos susivienijimo diena. „Toks pavadinimas charakterizuoja ir šių dienų vyraujančią vengrų nacionalizmą: Tauta yra suvienyta skaudulių dėl valstybės suskaldymo [...]“⁵.

² Charles Moore, “Viktor Orban interview: Patriotism is a good thing”, The Telegraph, October 15, 2013. Prieiga internete: <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/10373959/Viktor-Orban-interview-Patriotism-is-a-good-thing.html>>

³ Agnes Batory., *Hungarian party identities & the Question of European integration*, Cambridge University. Prieiga internete : <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epern-working-paper-4.pdf&site=266>

⁴ Jan-Werner Müller, “The Hungarian Tragedy”, *Politics Abroad*, Princeton University, Spring 2011. Prieiga internete: <<https://www.princeton.edu/~jmueller/DISSENT-Hungary-JWMueller.pdf>>

⁵ János Székely, “A tradition of Nationalism, The case of Hungary”, Eurozine, April 4, 2011. Prieiga internete: <<http://www.eurozine.com/pdf/2014-04-11-szeky-en.pdf>>

Taigi partijos *Fidesz* sėkmė nėra tuščias atsitiktinumas - piliečiai remia jų nuotaikas ir lūkesčius atitinkančias pozicijas. Kryptingai laikydamosi populistinio nacionalizmo ir euroskeptiškos pozicijos, partija susirenka ir vadinamuosius protesto balsus - tai lemia aukštų pozicijų išsaugojimą rinkimuose, tačiau kartu – priešpriešos tarp Vengrijos ir ES eskalavimą.

Kontraversiški V. Orbano vyriausybės sprendimai

Konfrontacija tarp Vengrijos valdžios ir Europos Sąjungos dar labiau sustiprėjo tuomet, kai V. Orbano vyriausybės iniciatyva pateiktos konstitucinės pataisos pažeidė Bendrijos teisę. Pavyzdžiui, buvo priimti įstatymai ribojantys žiniasklaidos laisvę – visos žiniasklaidos priemonės tapo reguliuojamos tų pačių valdžios struktūrų, o tai suteikė galimybę riboti visuomenei transliuojamą ir pateikiamą informaciją. Įstatymų pataisomis buvo suvaržyta ir Centrinio banko nepriklausomybė, kas potencialiai suteikė didesnės galios svertus Vyriausybei. Nors reformos, ypač pastaroji, tarptautinės bendruomenės ir Europos Komisijos sutiktos itin kritiškai - buvo reikalauta atsisakyti pataisų prieštaraujančių bendroms ES teisinėms normoms, tačiau V. Orbanas nenukrypo nuo tikslingai plėtojamos politikos. Nepažabotas aršios kritikos V. Orbanas 2014 m. pabaigoje užsimojo apmokestinti interneto duomenų srautus – tai sukėlė tūkstantinius priešiška nusiteikusių piliečių protestus. Nors pats premjeras teigė jog įstatymas buvo būtinas, norint „sumažinti biudžeto deficitą“⁶, tačiau papildomas interneto apmokestinimas tebuvo dar vienas siekis apriboti žodžio laisvę. Įstatymas buvo atšauktas, tačiau ne dėl racionalaus atsižvelgimo į pastabas, o dėl populistinių sumetimų idant neprarasti rinkėjų pasitikėjimo ir balsų. Vengrijos premjeras savo inicijuotomis reformomis parodė, jog prioritetu laiko ne demokratijos išsaugojimą, o asmeninių ambicijų patenkinimą

Ideologinis suartėjimas su autoritarinėmis valstybėmis

V. Orbano vardas ėmė lygiuotis šalia Kinijos, Baltarusijos, Venesuelos ar kitų autoritarinių valstybių vadovų vardų. Tačiau, atrodo, kad pats V. Orbanas tokių sulyginimų nesikrato, priešingai,

⁶ Krizstina Than, Marton Dunai, „Hungary's Orban puts Internet tax on hold after huge protests”, Reuters, October 31, 2014. Prieiga internete: < <http://www.reuters.com/article/2014/10/31/us-hungary-internet-tax-idUSKBN0IK0MM20141031>>

laiko juos teisingu pavyzdžiu ir siekiamybe. 2014 m. savo kalboje Transilvanijoje, jis aiškiai pasakė, kad tokios šalys kaip „[...] Rusija, Kinija, Turkija, Indija ir Singapūras yra sėkmingos vien dėl to jog, nėra vakarietiškos, liberalios demokratijos atstovės, o kai kuriais atvejais – apskritai nėra demokratiškos“⁷. Tokiu pareiškimu V. Orbanas signalizuoja, kad renkasi ne Europos Sąjungos pamatinės vertybės, o autokratiškus valstybių režimus. Esant šiai idėjų kolizijai, vargu ar būtų galima tikėtis kitokių santykių, tad konsensusas ir kompromisai tarp Vengrijos, o gal tiksliau – V. Orbano, ir ES gali būti pasiekti tik pragmatiniais sumetimais ir teisiniais įsipareigojimais, o galbūt tik valdančiųjų pasikeitimu Vengrijoje. Pastarųjų metų rinkimų rezultatai parodė, jog greičiausiu metu tai mažai tikėtina, tačiau protestų bangos neleidžia abejoti, kad *de facto* premjero palaikymas visuomenėje nebėra toks stiprus.

Rusija ir Vengrija: pleištą ES vienybei?

Paskutiniu metu Europos Sąjungai susiduriant su tokiais iššūkiais, kaip finansų krizė, euroskepticizmo plitimas bei sankcijos Rusijai, sutelkimas tarpusavyje yra būtinas. Deja, svarbiausiais momentais jo dažnai stinga. Prie vieningo sutarimo tarp ES šalių narių nebuvimo prisideda ir Vengrija, kuri šiuo metu demonstruoja palankią ir draugišką politiką Rusijos atžvilgiu.

Vengrijos premjeras ES taikomas sankcijas Rusijai pavadino „šaudymu sau į kojas“⁸, o tokį pasisakymą galima paaiškinti tuo, jog – 80 procentų Vengrijai reikalingų gamtinių dujų yra importuojama iš Rusijos. Rodos, tokia pozicija yra pragmatinė ir racionali, tačiau nereikėtų pamiršti ir anksčiau minėto V. Orbano susižavėjimo Rusija ir kitomis „nevakarietiškos ir neliberaliomis“ valstybėmis.

Svarbiausia paraiška prieš Bendrą Europos Sąjungos energetikos politiką buvo Vengrijos susitarimas su *Gazprom* tiesti dujotiekį „Pietų srautas“, kurio atkarpa būtųėjusi per Vengrijos teritoriją. Koncernas *Gazprom*, susidūręs su nepalankiomis sąlygomis Europoje, galutinai nutraukė šį projektą 2015 m. pradžioje⁹ ir pasuko prie derybų stalo su Turkija. Nors „Pietų srautas“, pasak

⁷ Daniel McLaughlin, “Orban alarms critics with plan for ‘illiberal’ Hungary”, The Irish Times, July 17, 2014. Prieiga internete: <<http://www.irishtimes.com/news/world/europe/orban-alarms-critics-with-plan-for-illiberal-hungary-1.1883181>>

⁸ “Orbán: Russian Sanctions “Shot in Our Own Leg”, Hungary today, August 18, 2014. Prieiga internete: <<http://hungarytoday.hu/cikk/orban-russian-sanctions-shot-leg>>

⁹ Ramil Sitdikov, “Gazprom announces final nail in the South Stream coffin”, RT, January 14, 2015. Prieiga internete: <<http://rt.com/business/222619-bulgaria-south-stream-gazprom/>>

Gazprom vadovo Aleksejaus Milerio, „galutinai žlugo“¹⁰, Vengrijos ir Rusijos ryšiai energetiniame sektoriuje nenutrūko. Dar 2014 m. šios dvi šalys pasirašė susitarimą, pagal kurį Vengrija gavo 10 milijardų eurų paskolą iš Rusijos naujų branduolinių reaktorių statybai netoli Pakšo miesto. Vengrijos opozicijos lyderis Gordonas Bajnai susitarimą įvardijo kaip „priešišką nacionaliniams interesams“ ir „atiduodantį Vengrijos nepriklausomybę“¹¹. V. Orbanas atkerta, jog tai tik ekonomiškai naudingas bendradarbiavimas. Tačiau tokio suartėjimo su Rusija šaknys gali slėptis ne tik ekonominėse priežastyse. Nebūtų keista, jei V. Orbanas, nevengdamas patenkinti asmeninių ambicijų politiniame lauke, sąmoningai griautų ES energetinį vieningumą dėl anksčiau sulauktos kritikos ir neigiamo įvaizdžio tarptautinėje erdvėje susiformavimo. Kaip teigia Londone veikiančio politinių tyrimų instituto *Political Capital* direktorius Peter Kreko: „[...]V. Orbanas nori įspėti ES ir JAV – jeigu nepradėsite mūsų vertinti rimtai, mes turime kitą sąjungininką – Maskvą“¹².

Vengrijos ir ES konfrontavimą galima apibūdinti posakiu – „kur du pešasi – trečias laimi“, o laimėtojas šioje situacijoje yra Rusija. Naudodama minkštosios galios instrumentus – energetinius ir ekonominius svertus, Rusija suranda silpnąsias ES vietas ir tuo pasinaudodama, griauja ir taip trapią Sąjungos narių vienybę. Dabartinėje Ukrainos krizės akivaizdoje Kremlui tai ypatingai svarbu.

Ateities perspektyvos ES ir Vengrijos santykiuose

Vengrijos atveju, konfrontacija vykus tik dėl vidaus politikos klausimų persikėlė į kitą lygmenį, kai pagrindiniu santykių determinantu tapo Rusija, o dabartinė geopolitinė situacija regione nėra palanki Vengrijos ir Europos Sąjungos santykių normalizavimui. Aidint karo atgarsiams Ukrainoje, kuomet svarstomos griežtesnės sankcijos Rusijai, Vengrija „plaukia prieš srovę“ - 2015 m. vasario 17 d. Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas, pirmą kartą nuo 2006 m., lankysis Vengrijoje ir susitiks su V. Orbanu aptarti derybinių klausimų. Visiška idėjų kolizija ir požiūrių išsiskyrimas byloja, kad Vengrijos, tiksliau – V. Orbano, ir ES bendrystė yra tik oficialių ir teisinių įsipareigojimų visuma, o ne nuoseklus ir atviras bendradarbiavimas. Mažai tikėtina, kad padėtis

¹⁰ Ibid; Prieiga internete: <<http://rt.com/business/222619-bulgaria-south-stream-gazprom/>>

¹¹ “Hungarian MPs approve Russia nuclear deal”, BBC, February 6, 2014 Prieiga internete: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-26072303>>

¹² “Between Brussels and Russia”, The Economist, July 17, 2014. Prieiga internete <<http://www.economist.com/news/europe/21607862-prime-minister-seeks-play-east-and-west-between-brussels-and-russia?iid=309&ah=80dcf288b8561b012f603b9fd9577f0e>>

SKAITINIAI

Apie Lietuvos ir tarptautines aktualijas

greitu metu pasikeis, tačiau visuomenės sąmoningumo akimirkos pasireiškiančios protestais, įrodo, jog Vengrija ir V. Orbanas nėra vienas ir tas pats.